

## MEDICINA ROMÂNEASCĂ: ITINERARIILE EUROPENE ȘI DESĂVÂRȘIREA CUNOAȘTERII

Prof.univ.dr.**Dana Baran**

Universitatea de Medicină și Farmacie „Gr. T. Popa”, Iași

### Abstract:

Long before Hippocrates, not only traveller-physician, but equally traveller-patient paradigm was already an acknowledged behavioural pattern. Travel meant, just as now, opinion and experience exchange, case studies and acquaintance with healers, patients assistance and encounters with famous physicians, self-improvement by direct access to professional training centres or to treatment resorts among the most renowned. Romanian medicine developed in this spirit too: it was the fruit of specialists' „big migrations”, whereas its own representatives were initially formed above all in German, Austrian and French West-European schools, and, to a lesser extent English or North-American establishments. In the XIX<sup>th</sup> century particularly, numerous doctors and pharmacists from the Habsburgic Empire and Germany, then also from France, came to the Romanian Countries, whereas young people from the Romanian provinces left for the same study destinations.

**Keywords:** itinerant medicine, history of medicine, Romanian provinces

### Introducere

Există, pe drept cuvânt, un sens lărgit al medicinei călătoriilor. Călătoria, în general, este în măsură să reveleze conotații profesionale, sociale, filozofice, psihologice și estetice diverse. Călătoriile medicale, adevărată latură a iatro-antropologiei, reliefează trei aspecte, de la epocă la epocă foarte deosebite în formă, dacă nu și în fond: călătoria terapeutică, medicul-călător, patologia călătoriei și a călătorului. Medicina călătoriei, în sens restrâns, ia în considerare manifestările de boală provocate de transport și schimbările de mediu pe care acesta le antrenează, alături de diskinetoză (mal kinetic), desincronoză (jet lag) și traumatologia legată de trafic. În plus, odată cu deplasarea rapidă la mii de kilometri, a crescut semnificativ riscul epidemiologic pentru bolile transmisibile. Focarele de război pot, la rândul lor, deveni oricând focare de boală. «Medicina fără frontiere» este un concept care reflectă inclusiv atare evoluții. Medicina europeană actuală este, prin excelență, rezultatul expedițiilor care au lărgit realitatea imediată, al marilor descoperiri geografice, al călătoriilor de studiu, al migrațiilor unor grupe populaționale.

Acest lucru se verifică și în situația medicinei românești, al cărei curs a mers paralel evenimentelor istorice, schimbărilor sociale și politice, oglindind mutațiile survenite în cotidian. Montpellier, Paris, Heidelberg, Berlin sau Viena erau cândva ținte clasice ale aspiranților la titlul de medic, substituindu-se gloriilor dintâi precum Salerno, Bologna, Padova sau Pavia și pregătind treptat afirmarea altora: Bruxelles, Lyon, Londra, Stockholm ori New York. Astăzi

«turismul științific» mai include congresele și conferințele ce perpetuează vechile călătorii formatoare la o altă dimensiune. Similar, pelerinajul bolnavilor spre locurile de unde așteaptă soluția vitală – plecarea «în străinătate», îmbracă noi forme și se răsfrânge, indirect, asupra strategiei asistenței sanitare și conceptelor medicale pe glob.

### Drumul întru ființă și sănătate

Periplul existenței oricărei ființe vii se derulează în labirintul Naturii-Mamă, al Naturii Vindecătoare-Natura Medicatrix, al misterelor sale care invită la o imitație creatoare a înțelepciunii materiei cosmice, însuflețite de forțe și energii ori divinități variate, după timp și loc. Calea vieții, destinul zilelor ce poartă «de la leagăn la mormânt», duce creația de la întuneric la lumină, ajutând «devenirea întru ființă» printr-o perpetuă căutare și identificare a esențelor, a sănătății și nemuririi, printr-o complexă împlinire a cunoașterii. Această devenire întru ființă trebuie, într-adevăr, să însemne, totodată, o devenire, o «transhumanță» întru perfecțiune și bucurie. Este ceea ce credeau și vechii daci atunci când cinsteau pe Zamolxis ori Darzos, atunci când respectau învățătura lui Deceneu, cultivând idealul renașterii veșnice, ascultând legile nescrise dar recitate, acele «belagines» despre care amintesc istoricii. [4] Este și experiența pacienților contemporani, mereu căutând ieșirea din căile rătăcite ale suferinței.

**Arhetipul medicului itinerant - „periodeutul”**

În mod tradițional, medicul-călător explo-

rează lumea remediilor pentru a și le însuși; culege plante, află minerale și animale de leac, le încearcă valoarea. Investighează universul suferinței, individualizează cazuri și terapii pentru a le stăpâni mai eficient. Sprijinit - măcar virtual, precum Asklepios, în toiagul său, își «vede» bolnavii, le urmărește evoluția. «Vizita» din spitalele de azi reia, în mic, arhetipul medicului-peregrin. Așa, străbătând pământul strămoșilor în lung și lat, au reușit dăcii să dea de rostul buruienilor salvatoare, pe care, apoi, Dioscoride și Pseudo-Apuleius le vor menționa în scrierile lor. [3] Așa au înțeles miracolul apelor minerale, al „izvoarelor zeilor” - «deusara». Prin medicii fără frontiere ai Antichității greco-romane au ajuns în teritoriile geto-dacice concepțiile medicale hipocratice și galenice, zeitățile taumaturgice ale imperiilor transcontinentale, alături de practicile simple, aplicate ades în acele «iatrion» ori «valetudinaria», despre care mărturisesc dovezile arheologice. [4, 8] Medicul renumit, sau doar cel mai la îndemână, era chemat dintr-un oraș în altul, sau chiar, dintr-o țară în alta. Iisus, marele vindecător creștin, întrupează același model al zeului-medic pelerin, apropiat de muritori, de pătımirea trupului și sufletului lor, venindu-le constant în întâmpinare.

#### Medicul fără frontiere

Modelul doctorului-călător se întâlnește încă în legendele despre Hippocrate, cel care, plecând din insula Kos, ar fi trecut, în drumurile sale, prin Efes, Milet, Memfis (Egipt), Libia, Rodos, Delos și Atica (Grecia continentală), înainte de a reveni în Kosul natal. [5, 8] Galenus ilustrează un model comportamental similar, umblând personal după remediile mântuitoare. În căutare de elixiruri miraculoase, entuziasmați de aventura și vocația cunoașterii, la fel vor proceda, veacuri mai târziu, în Renaștere, Paracelsus, despre care unele indicii arată că ar fi putut trece prin Provinciile Românești, iar, în secolul Luminilor, Hahnemann, despre care se știe că a ajuns la Sibiu, rămânând un timp în biblioteca baronului von Bruckenthal. [6, 11] Cu acest prilej, îl va fi cunoscut pe celebrul medic și spîțer sas din Brașov Johann Martin Honigberger, călător pe două continente, mereu voiajând între Europa și Asia, între Paris, Viena, București, Brașov, Constantinopol și Punjab, răspândind experiența medicinei alopate și homeopate, vaccinarea, dar, deopotrivă, curio-

zitățile medicinei tradiționale indiene. [4, 6]

În 1838, doctorul Honigberger, «pelerinul epidemiilor» a cărui faimă datorează nu puțin nuvelei fantastice a lui Mircea Eliade - „Secretul doctorului Honigberger”-, era la Iași. [6] Aici a publicat între 1838-1840, în jurnalul lui Asachi „Albina Românească”, o serie de articole referitoare la India și a fost primit, în 1838, ca membru al Societății Medicilor și Naturaliștilor. Prestigiul european al acestei celei dintâi Societăți științifice românești era în creștere, conferit fiind de personalitățile din țară și, mai ales de peste hotare, ce o reprezentau. Dintre membrii vest-europeni făceau parte Humboldt, Berzelius, Schönlein, Hufeland, de Candolles, pentru a aminti câteva nume de referință. [2, 9] Dr. Cihac, principal ctitor al Societății, continua să fie un pelerin: însoțea în 1845 pe Mihail Sturza prin Moldova, în 1846 pe soția domnitorului în voiajul prin Italia, iar, în 1849, pe domnitorul Grigore Ghica Vodă, la Constantinopol, unde va fi decorat de sultan. [10] Erau prilejuri de a cunoaște locurile și problemele oamenilor, de a învăța și acționa. Medici fără frontiere au fost, în felul lor, nu numai Iacob Cihac, medic personal al lui Mihail Kogălniceanu și bun colaborator al lui Gheorghe Asachi, în Moldova, ci și Carol Davilla, un apropiat sfetnic al lui Cuza și al regelui Carol I, în Muntenia: două semnificative exemple, la a căror activitate se raportează progresul medicinei moderne românești sub multiplele sale aspecte. Medicina românească de secol XIX va reflecta tocmai această sinteză valorică dintre școlile medicale germană și franceză, la confluența unor itinerarii ale cunoașterii și salvării.

#### Dimensiunea europeană a Societății de Medici și Naturaliști din Iași

Societatea Medicilor și Naturaliștilor din Iași, oficial constituită în 1833, s-a realizat grație strădaniilor unor intelectuali români, dar și ale unor români de adopțiune, cu sprijinul unor reprezentanți ai autorităților moldo-valahe și rusești. Generalul Paul Kiseleff a fost unul dintre aceștia din urmă, ce controlau Principatele după pacea de la Adrianopol (1829) și instituirea Regulamentelor Organice (1832). [2] La fondarea Societății puseseră umărul Mihail Zotta, proto-medic al Iașilor, cu studii la Viena, originar dintr-o Bucovină dureros integrată, în veacul al XVIII-

lea, «imperiului european» al casei de Habsburg, și cel ce va deveni simbolul însuși al Societății, doctorul bavarez născut la Aschaffenburg, cu ascendență cehă, stabilit în 1825 la Iași, Iacob Cihac. Frecvent, colaboratorii și membrii Societății erau naturaliști, medici și spițeri de origine străină, dar oameni de nădejde, precum Szabó, Bell, Edel, Abrahámfi, Viola, Konya. (2, 9) Medicina românească la acea vreme era încă, în mod dominant, rodul „marilor migrații”: practicienii cu diplome și specializări stabiliți în Țările Române proveneau din Transilvania, Austro-Ungaria în general, Germania, Polonia, Ucraina ori chiar Rusia, din Grecia, iar, mai târziu și mai puțini, din Franța. Asemenea celor câțiva colegi români, aceștia studiaseră la Universitățile consacrate din Apus și acum, împreună, încercau să sfințească locul, conștienți - cei mai devotați și mai vizionari dintre ei - că un învățământ medical superior se impunea să apară și în aceste teritorii de la marginea Europei prospere. Destinul doctorului Cihac se desprinde ca unul paradigmatic. Nu este de mirare, așadar, că generalul Cihac, medicul șef al oștirii Moldovei, membru al Comisiei doftoricești, protomedic al Moldovei, prim chirurg-mamoș al orașului Iași, format la celebra Universitate din Heidelberg, va fi printre catalizatorii intelectualității locale și printre luminătorii poporului. Nu doar se va concentra pe elitismul unei pături ori categorii socio-profesionale, ci va milita cu convingere pentru propășirea economică, socială și politică a țării, în ansamblul său, accentuând necesitatea «democratizării» educației. Iacob Cihac a organizat primul serviciu sanitar militar și primele spitale militare din Moldova, la Iași, Roman și Galați, a publicat primul manual de Istorie Naturală în limba română, la Iași, în 1837, și primul manual românesc pentru uzul soldaților companiei sanitare, într-o vreme în care epidemiile încă făceau ravagii. [4, 9] Prin Cihac și colaboratorii săi, Societatea Medico-Naturală din Iași va deveni promotoarea predării științelor naturale la Academia Mihăileană, fondată în 1835, și a înființării unei Facultăți de Medicină (1879) la proaspăt întemeiata Universitate din Iași (1860). [9]

#### **Medici diplomați, exploratori și misionari la „Porțile Orientului”**

Medicii „călători” înlesneau transferul reciproc de cunoștințe, promovând o integrare

europeană și mondială a științelor și civilizațiilor. Ei deveneau frecvent exploratori ai unor ținuturi și comunități străine, dobândind adesea virtuți cronicărești și, nu de puține ori, diplomatice. Se dovedeau fini observatori, implicându-se, uneori, în uneltiri și comploturi. Așa s-au petrecut lucrurile cu medicul lui Matei Basarab și cel al lui Grigore Ghica-Vodă, de pildă. [4, 11] În plus, propaganda confesională se îmbinase, în tot Evul Mediu mai ales, cu interesele politico-militare și strategiile economice. La Curțile Principatelor românești au fost acreditați, astfel, medici greci, greci italianizați, ori italieni: călători căutând norocul, faima și, poate, cunoașterea, determinați și îndrăzneți. La Curtea transilvană ajungeau, de exemplu, în secolul al XVI-lea, stabilindu-se la Alba-Iulia, Niccolò Bucalo, Pietro Bucio, Niccolò Paruta, Niccolò Buccella, Giorgio Blandrata, Marcello Squarcialupi, exilați din Italia pe motive religioase, ca adepți ai unitarianismului. La Alba-Iulia aceștia au desfășurat o substanțială activitate publicistică teologică, dar și științifică. În 1539, Blandrata, «doctorul scelerat», pus la index în propria țară, publică „Gynoeceorum ex Aristoteles et Bonaciola, noviter excerpta de faecunditates, gravitates, partu et puerperio”, iar, în 1588, Squarcialupi tipărește „De fontium et fluviarum origine ad fluxu”. [10] Blandrata va fi medicul principilor ardeleni Ioan II Sigismund Zápolya și Ștefan și Sigismund Báthory. În contextul mișcărilor anti-trinitarianiste, în 1568, dieta de la Turda acordă, pentru prima dată în lume, libertate de conștiință și toleranță religioasă. Născut la Saluzzo (Piemonte), Blandrata studiaseră la Montpellier, unde se spune că ar fi răspândit idei protestante și unde obținuse diploma în 1533. La Geneva, întâlnise pe Miguel Servet și se oprise deseori în Polonia, mai întâi ca medic al reginei Bona care, asemenea, mai târziu, fiicei sale Isabella, văduva lui Ioan I Zápolya al Transilvaniei, „atât de multă încredere avea în arta lui medicală, încât l-a făcut consilierul său cel mai de taină”. [4, 10]

În veacul al XVII-lea, Matei Basarab (1632-1654) va avea parte de serviciile lui Gio(vanni) Mascellini (Marcellini/Masselini) (1612-1675), medic-“fizic” din Pesaro (Urbino), «transferat» de la Constantinopol la Târgoviște, pentru un salariu important (1000-1500 reali/an)

și întreținere completă. Vorbea grecește, învățase românește și slujea catolicismul, sprijinit de congregația „De propaganda fide”. A fost medic și secretar deopotrivă al succesorului lui Matei Basarab, Constantin Șerban, intermediind comunicarea Curții din Târgoviște cu Veneția și Constantinopolul, orașele între care călătorea. În 1656, se căsătorește la Costantinopol cu Elena, fiica doctorului Skovgaard (Scocardi), medicul danez al lui Vasile Lupu, domnitorul Moldovei. Hans Andersen Skovgaard (Giovanni Andrea Scocardi), venit de la Constantinopol, studiasse în Danemarca (Helsingör), Germania (Leipzig, Wittenberg) și Italia (Padova), lucrând în favoarea Constantinopolului și Veneției. După 1673, Mascellini, fidel informator al Republicii Venețiene, părăsește Valahia pentru Constantinopol, devenind medic al marelui vizir al sultanului, al ambadorului venețian la Costantinopol, dar și al hanului tătar. În 1674 publică la Viena „*Artis medicinam faciendam summarium collectore et dispensatore Ioanne Mascellini Pisauensis medico doctore*”. În 1675, întorcându-se de la Constantinopol, moare la Galați, unde a fost și îngropat. [7, 11] O figură relevantă la Curtea valahă este Iacob Pylarino, grec originar din Lixouri, Chefalonia, cu studii de medicină la Padova, diplomat care călătorise prin Germania și Rusia, unde, recomandat de regele Leopold al Austriei, fusese medic al țarului Petru I. În Țara Românească se oprișe între 1684-1687 ca medic al lui Șerban Cantacuzino, revenind între 1694-1702 în serviciul lui Constantin Brâncoveanu. [4, 5] În 1715, în plin avânt și dispută asupra variolizării preventive, pe care, în 1718, lady Montagu va dori să o impună conaționalilor englezi, Pylarino tipărea la Veneția primul tratat medical asupra acestei metode de imunizare: „*Nova e tuta variolas excitandi per transplantationem methodus*”. Deveni, în consecință, primul imunolog al lumii. [1] Îl precedase cu relatări de mai mică anvergură, dar cu aplicații spectaculoase, Emmanuel Timoni (1670-1718), alt grec din Constantinopol, cu studii universitare la Padova, dar și la Oxford, medic al Ambasadei Britanice pe lângă Înalta Poartă, un apropiat al vestitei Lady Montagu. Emmanuel Timoni a fost, se pare, medic și al familiei domnitoare Ghica, la Iași, între 1680-1700. [5] Prin articolul „*An Account, or History of Procuring the Smallpox by Incision, or Inoculations*” relatând asupra vario-

lizării, apărut în „*Philosophical Transactions*” (1714, 29:72-76), Timoni, membru al Societății Regale din Londra (1703), a contribuit la răspândirea variolizării. [12] La Curtea prin excelență «europenizantă» a lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714) s-au remarcat mai multe personalități medicale și diplomatice. Bartolomeo Ferrati, fost consul al Veneției la Smirna, sosise în Muntenia în 1707, ca protomedic. De distinsă cultură, căsătorit la Brașov în prezența atât a autorităților austriece, cât și a unor membri din familiile domnitoare valahe Brâncoveanu și Cantacuzino, va fi, după martiriul Brâncovenilor, medicul Cantacuzinilor. Fugi, apoi, la Curtea lui Mihai Racoviță, în Moldova. Documentele epocii atestă influența sa în introducerea studiilor medicale la Academia Domnească „Sfântul Sava” din București și în Țările Române, în general. Așa au văzut lumina primele traduceri în neogreacă și apoi în română ale Aforismelor lui Hippocrate. [4] Florentinul Antonio Maria del Chiaro, medicul-secretar al lui Constantin Brâncoveanu și Ștefan Cantacuzino, iatrosos al Universității din Padova, a rămas prin lucrarea „*Istoria delle moderne rivoluzioni della Valacchia*” (Venezia, 1718), „unul din darurile cele mai importante” făcute României, cum aprecia Nicolae Iorga. La Curtea lui Brâncoveanu, stolnicul Constantin Cantacuzino (≈1650-1716) se distingea prin vasta cultură conferită de pregătirea complexă, inclusiv medicală, la Universitatea din Padova. Spătarul Mihail Cantacuzino, și el cu studii padovane de arhitectură, fu cel care fondă spitalul Colțea la București (1704), primul din Principate, conceput după modelul stabilimentului „*San Lazzaro dei Mendicanti*” din Veneția. În acest demers l-a avut alături pe chiar Iacob Pylarino. [4, 5]

La Curtea moldavă, medicii italieni au ilustrat adesea diplomația când venețiană, când genoveză. Ștefan cel Mare și Sfânt (1475-1504) a fost, astfel, pe rând îngrijit ori atent spionat de doctori nu totdeauna dintre cei mai renumiți: între primii a fost „maestrul în arte diverse”, astrologul Baptista de Vesentino, iar între ultimii, Geronimo da Cesena, tânăr medic lipsit de valoare -“non valeva nulla”-, după însăși expresia Senatului Serenissimei Republici, dar informator în serviciul oratorului venețian de la Buda, transmițând date despre situația încordată ce a precedat moartea marelui voievod Ștefan.

Medicina curteană s-a dovedit, aşadar, adesea, nu atât o şcoală, cât un hăţiş al intrigilor politice mondiale.

### **Călătoria ca terapie**

Călătoria în sine constituie o metodă terapeutică admisă ca atare din timpuri străvechi. Un loc aparte ar reveni, în acest sens, pelerinajelor de credinţă spre sfintele tărâmurî făgăduite ale miracolelor vindecătoare: Memfis, Epidaur, Ierusalim, Lourdes, Athos. Schimbarea mediului, climei, a cotidianului apăsător, oferind întâlniri admirabile, deschidea mai promiţător orizontul, dădea rod. Doctorii şi pătimaşii lumii se apropiau. Boala secolului al XIX-lea, tuberculoza, bunăoară, a antrenat un atare comportament. Resursele complementare ale planetei au putut astfel fi cunoscute şi folosite în comun. Călătoria se derula totodată în afara şi înăuntrul sinelui, predispunând la reflecţie, transformare, renaştere în plan fizic şi, în egală măsură, axiologic: douăsprezece munci herculeene de depăşit într-o mântuire.

### **Globalizarea medicinei. Boli fără frontiere**

Istoria consemnează interdependenţa strânsă dintre medicină şi mersul societăţii, politicii, economiei. Asociate de cele mai multe ori descoperirilor geografice şi cuceririlor teritoriale, colonizărilor, prosperităţii comerţului mondial, ori doar turismului, afecţiunile transmisibile au evidenţiat cu fiecare ocazie o recrudescenţă atinând, câteodată, paroxisme greu controlabile. Bolile, ereditare sau nu, au modificat profilele epidemiologice, antropologice şi culturale ale comunităţilor omeneşti, însă, în paralel, «globalizarea» a permis definirea de noi teorii, identificarea de noi remedii şi noi terapii, structurarea de noi mentalităţi şi cooperări.

Secolul al XXI-lea se află o dată în plus la răscrucea dilemelor cu ecou sanogenetic: confruntări militare, război bacteriologic, maladii infecţioase (re)emergente, schimbări climatice, deplasări umane frecvente generate de obligaţii profesionale sau de exotismul căutat al vacanţelor, tehnologii implicând riscuri de

sănătate asumate. Mutaţiile informaţionale şi comportamentale rapide cu o rază mare de impact ating şi medicina românească. Noile provocări sunt inclusiv medicale, iar călătoria în timp şi spaţiu, ca perspectivă ori retrospectivă istorică, poate aduce uneori sfatul înţelept, dacă nu soluţia ideală.

### **Bibliografie**

1. Alivisatos C. N., The First Immunologist, James Pylarino (1659-1718), and the Introduction of Variolation, *Proc R Soc Med.* 1934, 27, 8: 1099-1104.
2. Baran D., La Société des Médecins et des Naturalistes de Iasi, *Proc. 40<sup>th</sup> Int. Cong., Hist.Med., Budapest, 2006*, 483-487.
3. Baran D., *An Outline History of Medicine*, Ed. Tehnopres, Iaşi, 2007, 86-88.
4. Bologa V. L., Brătescu G., *Istoria medicinei româneşti*. Ed. Medicală, Bucureşti, 1972, 100-103, 110-114.
5. Eftimovici R., *History of Science in South-eastern Europe*, Newsletter, 2001, 5: 13:14.
6. Hönigberger M. J., Treizeci şi cinci de ani în Orient, Ed. Polirom, Iaşi, 2004, 20-70.
7. Luca C., Alcuni 'confidenti' del bailaggio veneto di Costantinopoli nel seicento, *Annuario. Istituto Romeno di cultura e ricerca umanistica*, 5, 2003, Bucureşti.
8. Lyons A. S., Petrucelli R. J., *Medicine. An Illustrated History*, Abradale Abrahams, NY, 1987.
9. Pruteanu P., Iacob Ciahc, Ed. *Enciclopedică şi Ştiinţifică*, Bucureşti, 1966, 22-26, 126-140.
10. Racoveanu H., Bart C., Hulea E., Georges Blandrata, médecin de Saluce et son étrange activité en Transylvanie, *Atti XXXI<sup>o</sup> Congr. Int. Storia Med., Siena, Italia*, 539-545.
11. Vatamanu N., Voievozi şi medici de curte, Ed. *Enciclopedică Română*, Bucureşti, 1972, 20-50, 103-112, 140-161.
12. Wear A., *Medicine in Society. Historical Essays*, A.Wear Ed., 1992, 190-198.